

Συλλογή της Νομολογίας

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (δεύτερο τμήμα)

της 28ης Φεβρουαρίου 2013*

«Σώμα εγκεκριμένων λογιστών — Ρύθμιση σχετική με το σύστημα υποχρεωτικής κατάρτισης των εγκεκριμένων λογιστών — Άρθρο 101 ΣΛΕΕ — Ένωση επιχειρήσεων — Περιορισμός του ανταγωνισμού — Δικαιολογίες — Άρθρο 106, παράγραφος 2, ΣΛΕΕ»

Στην υπόθεση C-1/12,

με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το Tribunal da Relação de Lisboa (Πορτογαλία) με απόφαση της 15ης Νοεμβρίου 2011, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 3 Ιανουαρίου 2012, στο πλαίσιο της δίκης

Ordem dos Técnicos Oficiais de Contas

κατά

Autoridade da Concorrência,

παρισταμένου του:

Ministério Público,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (δεύτερο τμήμα),

συγκείμενο από τους R. Silva de Lapuerta, πρόεδρο τμήματος, Γ. Αρέστη, J.-C. Bonichot, A. Arabadjiev (εισηγητή) και J. L. da Cruz Vilaça, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: P. Mengozzi

γραμματέας: M. Ferreira, κύρια υπάλληλος διοικήσεως,

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία και κατόπιν της επ' ακροατηρίου συζητήσεως της 13ης Δεκεμβρίου 2012,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

- το **Ordem dos Técnicos Oficiais de Contas**, εκπροσωπούμενο από τους D. Abecassis, L. Vilhena de Freitas και R. Leandro Vasconcelos, advogados,
- το **Ministério Público**, εκπροσωπούμενο από την F. de Jesus Marques de Oliveira, procuradora-geral adjunta,

* Γλώσσα διαδικασίας: η πορτογαλική.

- η Πορτογαλική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον L. Inez Fernandes, επικουρούμενο από την M. Caldeira, advogada,
 - η Ιταλική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από την G. Palmieri, επικουρούμενη από την F. Varrone, avvocato dello Stato,
 - η Ολλανδική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από την C. Wissels,
 - η Πολωνική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τους B. Majczyna και M. Szpunar,
 - η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τους N. Khan, L. Pargala και P. Guerra e Andrade,
- κατόπιν της αποφάσεως που έλαβε, αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα, να εκδικάσει την υπόθεση χωρίς ανάπτυξη προτάσεων,
- εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

- 1 Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία των άρθρων 56 ΣΛΕΕ, 101 ΣΛΕΕ, 102 ΣΛΕΕ και 106 ΣΛΕΕ.
- 2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ του Ordem dos Técnicos Oficiais de Contas (Σώματος εγκεκριμένων λογιστών, στο εξής: ΟΤΟΚ) και της Autoridade da Concorrência (Αρχής Ανταγωνισμού, στο εξής: ΑΑ), όσον αφορά ιδίως τη συμβατότητα με το άρθρο 101 ΣΛΕΕ του κανονισμού για τη χορήγηση διδακτικών μονάδων (Regulamento da Formação de Créditos, *Diário da República*, σειρά 2, αριθ. 133, της 12ης Ιουλίου 2007, στο εξής: επίδικος κανονισμός). Ο κανονισμός αυτός εκδόθηκε στις 18 Μαΐου 2007 από το Τμήμα εγκεκριμένων λογιστών που διαδέχθηκε το ΟΤΟΚ.

Το νομικό πλαίσιο

Ο κανονισμός λειτουργίας του ΟΤΟΚ

- 3 Το άρθρο 1 του κανονισμού λειτουργίας του Σώματος εγκεκριμένων λογιστών (στο εξής: κανονισμός του ΟΤΟΚ), που περιλαμβάνεται στο παράρτημα Ι του νομοθετικού διατάγματος 310/2009, της 26ης Οκτωβρίου 2009, έχει ως εξής:

«Το [ΟΤΟΚ] είναι νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου, με χαρακτήρα ενώσεως προσώπων, που εκπροσωπεί τα επαγγελματικά συμφέροντα των εγκεκριμένων λογιστών, οι οποίοι εγγράφονται υποχρεωτικώς σ' αυτό, και εποπτεύει όλες τις πτυχές άσκησης του λειτουργήματός τους.»
- 4 Το άρθρο 3, παράγραφος 1, του κανονισμού αυτού ορίζει τα εξής:

«1. Τα καθήκοντα του Σώματος είναι τα ακόλουθα:

 - a) η απονομή του επαγγελματικού τίτλου του εγκεκριμένου λογιστή και η χορήγηση σχετικής επαγγελματικής ταυτότητας,
 - b) η προάσπιση της αξιοπιστίας και της φήμης του επαγγέλματος, η τήρηση των αρχών επαγγελματικής ηθικής και δεοντολογίας, καθώς και η προάσπιση των συμφερόντων, των δικαιωμάτων και των προνομίων των μελών του,

c) η ενίσχυση της επαγγελματικής κατάρτισης των μελών του και η συμβολή σε αυτή, ιδίως διά της οργάνωσης πρωτοβουλιών και προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης, μαθημάτων και διαλέξεων,

[...]

n) η άσκηση πειθαρχικής εξουσίας επί των εγκεκριμένων λογιστών,

o) η καθιέρωση των αρχών και των κανόνων επαγγελματικού ήθους και δεοντολογίας,

[...]

r) η καθιέρωση, οργάνωση και εκτέλεση των συστημάτων ελέγχου της ποιότητας των υπηρεσιών που παρέχουν οι εγκεκριμένοι λογιστές,

s) η δημιουργία, οργάνωση και εκτέλεση, για τα μέλη του, συστημάτων υποχρεωτικής κατάρτισης,

[...]».

5 Κατά το άρθρο 6 του εν λόγω κανονισμού λειτουργίας:

«1. Οι εγκεκριμένοι λογιστές ασκούν τα ακόλουθα καθήκοντα:

a) αναλαμβάνουν τον σχεδιασμό, την οργάνωση και τον συντονισμό των λογιστικών υποθέσεων των φορέων που τηρούν, ή οφείλουν να τηρούν, δεόντως οργανωμένα λογιστικά βιβλία σύμφωνα με τα λογιστικά σχέδια που ισχύουν επισήμως ή, κατά περίπτωση, σύμφωνα με το σύστημα λογιστικής τυποποίησης, τηρουμένων των εννόμων διατάξεων, των λογιστικών αρχών και των προσανατολισμών των αρμόδιων οργανισμών στον τομέα της λογιστικής τυποποίησης,

b) αναλαμβάνουν την ευθύνη για την τεχνική κανονικότητα, στον λογιστικό και φορολογικό τομέα, των φορέων για τους οποίους γίνεται λόγος στο ανωτέρω σημείο,

c) υπογράφουν, από κοινού με τον νόμιμο εκπρόσωπο των φορέων για τους οποίους γίνεται λόγος στο σημείο a), τις οικονομικές καταστάσεις και τις φορολογικές δηλώσεις, πιστοποιώντας την ποιότητά τους, υπό τους όρους και τις προϋποθέσεις που καθορίζει το Σώμα, χωρίς να τίγεται η αρμοδιότητα και οι ευθύνες που απονέμει η εμπορική και φορολογική νομοθεσία στα οικεία όργανα,

d) βάσει των στοιχείων που παρέχουν οι φορολογούμενοι προκειμένου για τη λογιστική οργάνωσή τους, αναλαμβάνουν την ευθύνη του ελέγχου των δηλωτικών πράξεων για την κοινωνική ασφάλεια και για φορολογικούς σκοπούς στο πλαίσιο της διαχείρισης των μισθών.

2. Οι εγκεκριμένοι λογιστές οφείλουν, επιπλέον:

a) να ασκούν συμβουλευτικά καθήκοντα στον λογιστικό, στον φορολογικό τομέα, καθώς και στον τομέα της κοινωνικής ασφάλειας,

b) να παρεμβαίνουν, ως εκπρόσωποι των υποκειμένων στον φόρο των οποίων αναλαμβάνουν τη λογιστική οργάνωση, κατά το διοικητικό στάδιο της φορολογικής διαδικασίας, στο πλαίσιο ζητημάτων που αφορούν τις ειδικές αρμοδιότητές τους,

c) να εκπληρώνουν κάθε άλλη αποστολή που καθορίζει ο νόμος στο πλαίσιο της άσκησης των καθηκόντων τους, ιδίως δε εκείνη του εμπειρογνώμονος που διορίζεται από τα δικαστήρια ή από άλλους δημόσιους ή ιδιωτικούς φορείς.

[...]»

- 6 Κατά το άρθρο 57, παράγραφος 1, στοιχείο α, του κανονισμού του ΟΤΟC, οι εγκεκριμένοι λογιστές υποχρεούνται να τηρούν όλους τους κανονισμούς και να διενεργούν όλες τις συνεδριάσεις του ΟΤΟC.
- 7 Κατά το άρθρο 59, παράγραφος 2, του εν λόγω κανονισμού, συνιστά πειθαρχικό παράπτωμα η «εκ μέρους του εγκεκριμένου λογιστή παράβαση, με πράξη ή παράλειψη, έστω και από αμέλεια, κάποιου από τα γενικά ή ειδικά καθήκοντα που προβλέπονται από τον [...] κανονισμό [...] ή από άλλες διατάξεις ή αποφάσεις του Σώματος».
- 8 Οι παραβάσεις αυτές επισύρουν, σύμφωνα με τα άρθρα 63 και 64 του κανονισμού του ΟΤΟC, μία από τις ακόλουθες πειθαρχικές κυρώσεις: επίπληξη, πρόστιμο, αναστολή καθηκόντων έως τρία έτη και διαγραφή.

Ο κανονισμός περί του ελέγχου ποιότητας

- 9 Στις 30 Μαρτίου 2004 το Τμήμα εγκεκριμένων λογιστών εξέδωσε τον κανονισμό περί του ελέγχου ποιότητας (Regulamento do Controlo de Qualidade, *Diário da República*, σειρά 2, αριθ. 175, της 27ης Ιουλίου 2004). Το άρθρο 4 του κανονισμού αυτού ορίζει τα εξής:

«1. Η εκτίμηση του οριζόντιου ελέγχου συνίσταται στην επαλήθευση των ακόλουθων στοιχείων:

[...]

- e) την απόκτηση, κατά τα δύο τελευταία έτη, 35 διδακτικών μονάδων ετησίως κατά μέσο όρο οι οποίες έχουν απονεμηθεί ή εγκριθεί από το [ΟΤΟC],

[...]».

Ο επίδικος κανονισμός

- 10 Το άρθρο 3 του επίδικου κανονισμού προβλέπει τα εξής:

«Είδη κατάρτισης που παρέχει το [ΟΤΟC]

1. Το [ΟΤΟC] προωθεί τα ακόλουθα είδη κατάρτισης:

- a) θεσμική κατάρτιση,
- b) επαγγελματική κατάρτιση.

2. Η θεσμική κατάρτιση συνίσταται σε προγράμματα που οργανώνει το [ΟΤΟC] για τα μέλη του, μέγιστης διάρκειας δεκαέξι ωρών, σκοπός των οποίων είναι, μεταξύ άλλων, η ευαισθητοποίηση των επαγγελματιών επί των νομοθετικών πρωτοβουλιών και τροποποιήσεων, καθώς και επί ζητημάτων επαγγελματικής ηθικής και δεοντολογίας.

3. Η επαγγελματική κατάρτιση συνίσταται σε συνεδρίες μελέτης και εμβαθύνσεως σε ζητήματα σχετικά με το επάγγελμα, των οποίων η ελάχιστη διάρκεια υπερβαίνει τις δεκαέξι ώρες.»

- 11 Βάσει του άρθρου 5, παράγραφος 1, του εν λόγω κανονισμού, το ΟΤΟC μπορεί να παρέχει κάθε είδους κατάρτιση σχετική με την άσκηση του οικείου επαγγέλματος. Σύμφωνα με την παράγραφο 2 της διατάξεως αυτής, η θεσμική κατάρτιση μπορεί να παρασχεθεί μόνον από το ΟΤΟC.

- 12 Από τα άρθρα 6 και 7 του ίδιου κανονισμού προκύπτει ότι τα ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης και οι οργανισμοί που από τον νόμο εξουσιοδοτούνται να παρέχουν προγράμματα κατάρτισης, καθώς και οι εγγεγραμμένοι στο ΟΤΟC οργανισμοί μπορούν να παρέχουν μαθήματα στο πλαίσιο της επαγγελματικής κατάρτισης των εγκεκριμένων λογιστών.
- 13 Οι προϋποθέσεις που πρέπει να πληρούν οι οργανισμοί κατάρτισης προκειμένου το ΟΤΟC να τους εξουσιοδοτεί να παρέχουν μαθήματα τα οποία δίδουν δικαίωμα σε διδακτικές μονάδες είναι, κατά το άρθρο 8, παράγραφος 1, του επίδικου κανονισμού, οι ακόλουθες:
- α) αποδεδειγμένη ικανότητα παροχής προγραμμάτων κατάρτισης,
 - β) κατοχή των απαραίτητων μέσων (οικονομικών, υλικών και ανθρωπίνου δυναμικού) για την παροχή προγραμμάτων κατάρτισης υψηλής ποιότητας,
 - γ) αποδεδειγμένη ικανότητα των μελών των διευθυντικών οργάνων του οικείου οργανισμού και των αρμόδιων για την οργάνωση της κατάρτισης προσώπων,
 - δ) συμμετοχή πανεπιστημιακών καθηγητών και/ή αναγνωρισμένου κύρους προσωπικοτήτων στους σχετικούς με την άσκηση του επαγγέλματος τομείς.»
- 14 Σύμφωνα με το άρθρο 9 του κανονισμού αυτού, η απόφαση περί αποδοχής ή απορρίψεως της εγγραφής των οργανισμών κατάρτισης για την πραγματοποίηση προγραμμάτων κατάρτισης που δίδουν δικαίωμα σε διδακτικές μονάδες λαμβάνεται από τη διεύθυνση του ΟΤΟC εντός προθεσμίας τριών μηνών από την υποβολή της αιτήσεως.
- 15 Τα άρθρα 10 έως 12 του κανονισμού αυτού διέπουν τη διαδικασία εγκρίσεως των προγραμμάτων κατάρτισης που δίδουν δικαίωμα σε διδακτικές μονάδες και παρέχονται από άλλους οργανισμούς πλην του ΟΤΟC. Η απόφαση περί εγκρίσεως ή απορρίψεως ενός προγράμματος κατάρτισης λαμβάνεται από το ΟΤΟC.
- 16 Βάσει του άρθρου 15, παράγραφος 1, του ίδιου κανονισμού, η συμμετοχή των εγκεκριμένων λογιστών σε πρόγραμμα θεσμικής ή επαγγελματικής κατάρτισης, εφόσον το οικείο πρόγραμμα παρέχεται από το ΟΤΟC ή έχει εγκριθεί από αυτό, τους εξασφαλίζει 1,5 διδακτική μονάδα ανά διδακτική ώρα. Σύμφωνα με την παράγραφο 2 του άρθρου αυτού, κάθε εγκεκριμένος λογιστής οφείλει να συγκεντρώσει 12 διδακτικές μονάδες θεσμικής κατάρτισης ετησίως.
- 17 Το άρθρο 16 του επίδικου κανονισμού προβλέπει ότι οι οργανισμοί κατάρτισης που εμπίπτουν στο άρθρο 8 του κανονισμού αυτού υποχρεούνται να καταβάλουν στο ΟΤΟC αντίτιμο τόσο κατά την υποβολή αιτήσεως εγγραφής ως οργανισμού κατάρτισης όσο και κατά την υποβολή αιτήσεως εγκρίσεως καθενός από τα προγράμματα που σκοπεύουν να προσφέρουν. Βάσει του άρθρου 17 του κανονισμού αυτού, το ποσό του εν λόγω αντιτίμου αντιστοιχεί στο συνολικό κόστος που φέρει το ΟΤΟC στο πλαίσιο των διαδικασιών αυτών, χωρίς ωστόσο να καθορίζεται στον επίδικο κανονισμό.

Η διαφορά της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

- 18 Το 2006 και το 2009 υποβλήθηκαν στην ΑΑ δύο καταγγελίες αφορώσες το σύστημα υποχρεωτικής κατάρτισης των εγκεκριμένων λογιστών που καθιέρωσε το ΟΤΟC.
- 19 Κατά την περίοδο εκείνη, διάφοροι οργανισμοί κατάρτισης ζήτησαν να εγγραφούν στο ΟΤΟC, προκειμένου να μπορέσουν να παράσχουν προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης προοριζόμενα για τους εγκεκριμένους λογιστές, καταβάλλοντας αντίτιμο 200 ευρώ. Οι οργανισμοί αυτοί ζήτησαν επίσης κατά την περίοδο εκείνη την έγκριση των προγραμμάτων κατάρτισης που σχεδίαζαν να παράσχουν, καταβάλλοντας αντίτιμο 100 ευρώ ανά σχεδιαζόμενο πρόγραμμα.

- 20 Μολονότι το ΟΤΟC έκανε δεκτές τις εν λόγω αιτήσεις στην πλειονότητά τους, από τη δικογραφία που υποβλήθηκε στο Δικαστήριο προκύπτει ότι το ΟΤΟC, σε ορισμένες περιπτώσεις, αρνήθηκε να εγκρίνει προγράμματα κατάρτισης.
- 21 Επιπλέον, δύο οργανισμοί κατάρτισης αρνήθηκαν ρητώς να εγγραφούν στο ΟΤΟC, με την αιτιολογία ότι ο επίδικος κανονισμός περιόριζε αδικαιολόγητα την ελευθερία τους να προσφέρουν προγράμματα κατάρτισης προοριζόμενα για τους εγκεκριμένους λογιστές.
- 22 Από τη δικογραφία που υποβλήθηκε στο Δικαστήριο προκύπτει επίσης ότι, σε ορισμένες περιπτώσεις, το ΟΤΟC δεν έλαβε απόφαση, ενώ είχαν παρέλθει περισσότεροι από πέντε μήνες από την υποβολή της αιτήσεως εγκρίσεως, ή ότι έδωσε απάντηση στην εν λόγω αίτηση σε χρόνο που υπερέβαινε το ένα έτος.
- 23 Με απόφαση της 7ης Μαΐου 2010 (στο εξής: προσβαλλόμενη απόφαση), η ΑΑ διαπίστωσε, αφού καθόρισε ως σχετική αγορά εκείνη της υποχρεωτικής κατάρτισης των εγκεκριμένων λογιστών στο σύνολο του εθνικού εδάφους, ότι, εκδίδοντας τον επίδικο κανονισμό, το ΟΤΟC είχε παραβεί τα άρθρα 101 ΣΛΕΕ και 102 ΣΛΕΕ και του επέβαλε πρόστιμο.
- 24 Το ΟΤΟC ζήτησε την ακύρωση της αποφάσεως αυτής ενώπιον του tribunal do comércio de Lisboa.
- 25 Το δικαστήριο έκρινε καταρχάς ότι, αφενός, επιβάλλοντας σε όλους τους εγκεκριμένους λογιστές την υποχρέωση να συγκεντρώσουν 35 διδακτικές μονάδες κατά μέσο όρο ετησίως κατά τη διάρκεια των δύο τελευταίων ετών στο πλαίσιο προγράμματος κατάρτισης που προσφέρεται από το ΟΤΟC ή εγκρίνεται από αυτό, οι 12 από τις οποίες συγκεντρώνονται στο πλαίσιο της κατάρτισης που παρέχει αποκλειστικώς το ΟΤΟC αυτό καθαυτό και, αφετέρου, αποφασίζοντας σε ποιους οργανισμούς κατάρτισης επιτρέπεται να προσφέρουν πρόγραμμα κατάρτισης με δικαίωμα σε διδακτικές μονάδες και ποια προγράμματα κατάρτισης δίδουν δικαίωμα σε διδακτικές μονάδες, το ΟΤΟC προκάλεσε στρέβλωση του ανταγωνισμού στην αγορά υποχρεωτικής κατάρτισης των εγκεκριμένων λογιστών. Έκρινε επίσης ότι ο επίδικος κανονισμός ήταν ικανός να δημιουργήσει εμπόδια στο μεταξύ κρατών μελών εμπόριο.
- 26 Ακολούθως, το tribunal do comércio de Lisboa απέρριψε το επιχείρημα ότι οι περιορισμοί του ανταγωνισμού που απορρέουν από τον κανονισμό αυτό ήταν αναγκαίοι για την εξασφάλιση της ορθής ασκήσεως του επαγγέλματος του εγκεκριμένου λογιστή.
- 27 Τέλος, το δικαστήριο αυτό έκρινε ότι το ΟΤΟC δεν είχε ενεργήσει κατά κατάχρηση της δεσπόζουσας θέσεώς του στη σχετική αγορά. Ως εκ τούτου, ακύρωσε την προσβαλλόμενη απόφαση επί του σημείου αυτού.
- 28 Το ΟΤΟC ζήτησε την ακύρωση της αποφάσεως του tribunal do comércio de Lisboa ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου υποστηρίζοντας ότι είναι επιφορτισμένο με αποστολή δημοσίου συμφέροντος η οποία απορρέει απευθείας από τον νόμο και συνίσταται στην προώθηση και τη συμβολή στην κατάρτιση των μελών του. Η σχετική με την κατάρτιση δραστηριότητά του δεν εμπίπτει, επομένως, στη σφαίρα οικονομικών συναλλαγών και, κατά συνέπεια, στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 101 ΣΛΕΕ. Εν πάση περιπτώσει, το άρθρο αυτό δεν έχει εφαρμογή εν προκειμένω, όπως απορρέει από τις σκέψεις 97 επ. της αποφάσεως της 19ης Φεβρουαρίου 2002, C-309/99, Wouters κ.λπ. (Συλλογή 2002, σ. I-1577), στο μέτρο που τα ενδεχόμενα περιοριστικά αποτελέσματα της συμπεριφοράς του ΟΤΟC δικαιολογούνται από την ανάγκη εξασφάλισης της ορθής ασκήσεως του επαγγέλματος του εγκεκριμένου λογιστή. Εξάλλου, ο επίδικος κανονισμός συμβάλλει στη βελτίωση της προσφοράς, της διανομής και της προωθήσεως της τεχνικής ή οικονομικής προόδου και εξασφαλίζει στους χρήστες δίκαιο μέρος των προνομίων κατά την έννοια του άρθρου 101, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ. Επιπλέον, η καθιέρωση συστήματος υποχρεωτικής κατάρτισης για τους εγκεκριμένους λογιστές συνιστά υπηρεσία γενικού οικονομικού συμφέροντος, κατά την έννοια του άρθρου 106, παράγραφος 2, ΣΛΕΕ.

29 Υπό τις συνθήκες αυτές, το Tribunal da Relação de Lisboa αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα ερωτήματα:

- «1) Πρέπει ένας φορέας όπως [το ΟΤΟΚ] να θεωρηθεί, για την εφαρμογή των κοινοτικών κανόνων ανταγωνισμού (αγορά της κατάρτισεως), στο σύνολό του ως ένωση επιχειρήσεων; Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως, έχει [το άρθρο] 101, παράγραφος 2, ΣΛΕΕ την έννοια ότι εμπίπτει στους κανόνες ανταγωνισμού ένας φορέας όπως [το ΟΤΟΚ], ο οποίος θεσπίζει δεσμευτικούς κανόνες γενικής ισχύος που αναπτύσσουν έννομες υποχρεώσεις, σχετικά με την υποχρεωτική κατάρτιση των εγκεκριμένων λογιστών, με σκοπό την εξασφάλιση υπέρ των πολιτών αξιόπιστης και ποιοτικής υπηρεσίας;
- 2) Αν ένας φορέας όπως [το ΟΤΟΚ] υποχρεούται εκ του νόμου να διοργανώνει σύστημα υποχρεωτικής κατάρτισεως για τα μέλη του, έχει το νυν άρθρο 101 ΣΛΕΕ την έννοια ότι επιτρέπει την αμφισβήτηση της δημιουργίας ενός κατά νόμον επιβαλλομένου συστήματος κατάρτισεως εκ μέρους [του ΟΤΟΚ] και του εκτελεστικού του κανονισμού, κατά το μέτρο που αυτός αποτελεί αυστηρά έκφραση της νομικής επιταγής; Ή, αντιθέτως, η ύλη αυτή εκφεύγει του πεδίου εφαρμογής του άρθρου 101 ΣΛΕΕ και πρέπει να εκτιμηθεί υπό το πρίσμα των νυν άρθρων 56 επ. ΣΛΕΕ;
- 3) Δεδομένου ότι στην [προαναφερθείσα] απόφαση Wouters [κ.λπ.], καθώς και σε άλλες παρόμοιες αποφάσεις, αμφισβητείτο η ρύθμιση που επηρέαζε την οικονομική δραστηριότητα των επαγγελματιών μελών του οικείου επαγγελματικού συλλόγου, αντιβαίνει προς τα νυν άρθρα 101 και 102 ΣΛΕΕ η θέσπιση ρυθμίσεως ενός είδους κατάρτισεως των εγκεκριμένων λογιστών η οποία δεν ασκεί άμεση επίδραση στην οικονομική δραστηριότητα των εν λόγω επαγγελματιών;
- 4) Υπό το πρίσμα του δικαίου του ανταγωνισμού (στην αγορά της κατάρτισεως) της Ένωσης, δύναται ένας επαγγελματικός σύλλογος να απαιτεί, για την άσκηση του οικείου επαγγέλματος, την παρακολούθηση κατάρτισεως την οποία μόνος αυτός παρέχει;»

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

Επί του πρώτου, του δεύτερου και του τρίτου ερωτήματος

Προκαταρκτικές παρατηρήσεις

- 30 Από τη δικογραφία που υποβλήθηκε στο Δικαστήριο προκύπτει ότι, με την προσβαλλόμενη απόφαση, η ΑΑ διαπίστωσε ότι, εκδίδοντας τον επίδικο κανονισμό, το ΟΤΟΚ παρέβη τόσο το άρθρο 101 ΣΛΕΕ όσο και το άρθρο 102 ΣΛΕΕ. Όμως η απόφαση αυτή ακυρώθηκε στη συνέχεια από το tribunal do comércio de Lisboa, κατά το μέτρο που η εν λόγω αρχή είχε διαπιστώσει, με την απόφαση αυτή, παράβαση του άρθρου 102 ΣΛΕΕ. Ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, το ΟΤΟΚ ζητεί την ακύρωση της αποφάσεως του δικαστηρίου αυτού μόνον κατά το μέτρο που αυτό ενέμεινε στη διαπίστωση παραβάσεως του άρθρου 101 ΣΛΕΕ.
- 31 Εντεύθεν προκύπτει προδήλως ότι, στο παρόν στάδιο της διαφοράς της κύριας δίκης, η ζητούμενη ερμηνεία των άρθρων 56 ΣΛΕΕ επ., καθώς και του άρθρου 102 ΣΛΕΕ, ουδεμία σχέση έχει με το αντικείμενο της εν λόγω διαφοράς, οπότε δεν ασκεί καμία επιρροή στην έκβασή της. Συγκεκριμένα, αφενός, η συμβατότητα του επίδικου κανονισμού με τα άρθρα 56 ΣΛΕΕ επ. δεν αποτελεί αντικείμενο της προσβαλλομένης αποφάσεως και, αφετέρου, η μερική ακύρωσή της από το tribunal do comércio de Lisboa, κατά το μέτρο που διαπιστώνει παράβαση του άρθρου 102 ΣΛΕΕ, δεν προσεβλήθη ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου.

- 32 Συνεπώς, πρέπει να γίνει δεκτό ότι το πρώτο, το δεύτερο και το τρίτο προδικαστικό ερώτημα δεν αφορούν την ερμηνεία του άρθρου 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ.

Επί των υποβληθέντων ερωτημάτων

- 33 Με το πρώτο, το δεύτερο και το τρίτο προδικαστικό ερώτημα, που πρέπει να εξεταστούν από κοινού εντός των ορίων που διευκρινίστηκαν με τη σκέψη 32 της παρούσας αποφάσεως, το αιτούν δικαστήριο ερωτά, κατ' ουσίαν, αν ένας κανονισμός όπως ο επίδικος στην κύρια δίκη, που εκδόθηκε από επαγγελματικό σύλλογο όπως το ΟΤΟC, πρέπει να θεωρηθεί ως απόφαση ενώσεως επιχειρήσεων, κατά την έννοια του άρθρου 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ. Το αιτούν δικαστήριο ερωτά ιδίως αν το γεγονός, αφενός, ότι το ΟΤΟC οφείλει, βάσει του νόμου, να εκδίδει δεσμευτικούς κανόνες γενικής εφαρμογής με σκοπό την καθιέρωση συστήματος υποχρεωτικής καταρτίσεως για τα μέλη του, προκειμένου να εξασφαλιστεί στους πολίτες η παροχή αξιόπιστων και ποιοτικών υπηρεσιών, και, αφετέρου, ότι οι κανόνες αυτοί δεν έχουν άμεση επίδραση στην οικονομική δραστηριότητα των εγκεκριμένων λογιστών ασκεί επιρροή στην εφαρμογή του άρθρου 101 ΣΛΕΕ.
- 34 Για να εξακριβωθεί αν ένας κανονισμός όπως ο επίδικος πρέπει να θεωρηθεί ως απόφαση ενώσεως επιχειρήσεων κατά την έννοια του άρθρου 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, πρέπει να εξεταστεί, καταρχάς, αν οι εγκεκριμένοι λογιστές συνιστούν επιχειρήσεις κατά την έννοια του δικαίου του ανταγωνισμού της Ένωσης.
- 35 Κατά πάγια νομολογία, στο πλαίσιο του δικαίου του ανταγωνισμού, η έννοια της επιχειρήσεως καλύπτει κάθε φορέα ο οποίος ασκεί οικονομική δραστηριότητα, ανεξαρτήτως του νομικού καθεστώτος που τον διέπει και του τρόπου χρηματοδοτήσεώς του (βλ., μεταξύ άλλων, προαναφερθείσα απόφαση *Wouters* κ.λπ., σκέψη 46 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 36 Συναφώς, από πάγια επίσης νομολογία προκύπτει ότι συνιστά οικονομική δραστηριότητα κάθε δραστηριότητα διαθέσεως αγαθών ή παροχής υπηρεσιών σε συγκεκριμένη αγορά (βλ., μεταξύ άλλων, προαναφερθείσα απόφαση *Wouters* κ.λπ., σκέψη 47 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 37 Εν προκειμένω, από τη δικογραφία που υποβλήθηκε στο Δικαστήριο προκύπτει ότι οι εγκεκριμένοι λογιστές παρέχουν, έναντι αμοιβής, λογιστικές υπηρεσίες οι οποίες συνίστανται, μεταξύ άλλων, σύμφωνα με το άρθρο 6 του κανονισμού του ΟΤΟC, στον σχεδιασμό, την οργάνωση και τον συντονισμό των λογιστικών υποθέσεων των φορέων, στην υπογραφή των οικονομικών καταστάσεων και των φορολογικών δηλώσεών τους, στη διαβούλευση επί ζητημάτων λογιστικών, φορολογικών και κοινωνικής ασφάλειας, καθώς και στην εκπροσώπηση των υποκειμένων στον φόρο των οποίων έχουν αναλάβει τη λογιστική οργάνωση, κατά το διοικητικό στάδιο της φορολογικής διαδικασίας. Επιπλέον, είναι αληθές ότι οι εγκεκριμένοι λογιστές αναλαμβάνουν, ως μέλη ελεύθερου επαγγέλματος, τους οικονομικούς κινδύνους που απορρέουν από την άσκηση των δραστηριοτήτων αυτών, στο μέτρο που, σε περίπτωση αναντιστοιχίας μεταξύ δαπανών και εσόδων, ο εγκεκριμένος λογιστής καλείται να καλύψει ο ίδιος το διαπιστωθέν έλλειμμα.
- 38 Υπό τις συνθήκες αυτές, οι εγκεκριμένοι λογιστές, λαμβανομένου υπόψη του καθεστώτος που διέπει το επάγγελμά τους στην Πορτογαλία, ασκούν οικονομική δραστηριότητα και, ως εκ τούτου, συνιστούν επιχειρήσεις κατά την έννοια του άρθρου 101 ΣΛΕΕ, χωρίς ο περίπλοκος και τεχνικός χαρακτήρας των υπηρεσιών που παρέχουν και το γεγονός ότι η άσκηση του επαγγέλματός τους ρυθμίζεται κανονιστικώς να μπορούν να μεταβάλουν το συμπέρασμα αυτό (βλ., κατ' αναλογία, προαναφερθείσα απόφαση *Wouters* κ.λπ., σκέψη 49).
- 39 Ακολούθως, πρέπει να εξεταστεί το ζήτημα αν ένας επαγγελματικός σύλλογος όπως το ΟΤΟC, όταν εκδίδει κανονισμό όπως ο επίδικος, πρέπει να θεωρείται ως ένωση επιχειρήσεων, κατά την έννοια του άρθρου 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, ή, αντιθέτως, ως δημόσια αρχή.

- 40 Κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, οι κανόνες περί ανταγωνισμού της ΣΛΕΕ δεν έχουν εφαρμογή σε δραστηριότητα η οποία, λόγω της φύσεώς της, των κανόνων στους οποίους υπόκειται και του αντικειμένου της, δεν εμπίπτει στη σφαίρα των οικονομικών συναλλαγών, ή συνδέεται με την άσκηση δημοσίας εξουσίας (βλ., μεταξύ άλλων, προαναφερθείσα απόφαση Wouters κ.λπ., σκέψη 57 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 41 Συγκεκριμένα, πρώτον, δεν μπορεί να γίνει δεκτό ότι μια ρύθμιση όπως η επίδικη στην κύρια δίκη δεν εμπίπτει στη σφαίρα των οικονομικών συναλλαγών.
- 42 Είναι αληθές επί του σημείου αυτού, αφενός, ότι το ΟΤΟC αυτό καθαυτό παρέχει υπηρεσίες κατάρτισης στους εγκεκριμένους λογιστές και, αφετέρου, ότι η πρόσβαση των λοιπών παρεχόντων υπηρεσίες που επιδιώκουν την παροχή τέτοιων υπηρεσιών υπόκειται στους κανόνες του επίδικου κανονισμού. Συνεπώς, ο κανονισμός αυτός έχει άμεσο αντίκτυπο στις οικονομικές συναλλαγές στην αγορά υποχρεωτικής κατάρτισης των εγκεκριμένων λογιστών.
- 43 Επιπλέον, η υποχρέωση του εγκεκριμένου λογιστή να παρακολουθεί κατάρτιση σύμφωνα με τις λεπτομέρειες που καθορίζει ο εν λόγω κανονισμός συνδέεται στενά με την άσκηση της επαγγελματικής δραστηριότητάς του, όπως επισημαίνουν η Πολωνική Κυβέρνηση και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Συγκεκριμένα, η μη τήρηση της υποχρέωσης αυτής δύναται επίσης να επισύρει, κατ' εφαρμογήν των άρθρων 57, παράγραφος 1, στοιχείο α, 59, παράγραφος 2, 63 και 64 του κανονισμού του ΟΤΟC, πειθαρχικές κυρώσεις, όπως η τριετής κατ' ανώτατο όριο αναστολή καθηκόντων ή η διαγραφή από τον οικείο επαγγελματικό σύλλογο.
- 44 Ακόμη και αν γίνει δεκτό ότι ο κανονισμός αυτός δεν έχει άμεση επιρροή στην οικονομική δραστηριότητα των εγκεκριμένων λογιστών αυτών καθαυτούς, όπως φαίνεται να προβάλλει το αιτούν δικαστήριο στο πλαίσιο του τρίτου ερωτήματός του, το στοιχείο αυτό δεν είναι ικανό, αφ' εαυτού, να αποκλείσει μια απόφαση ενώσεως επιχειρήσεων από το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 101 ΣΛΕΕ.
- 45 Συγκεκριμένα, μια τέτοια απόφαση είναι ικανή να εμποδίσει, να περιορίσει ή να νοθεύσει τον ανταγωνισμό κατά την έννοια του άρθρου 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, όχι μόνο στην αγορά στην οποία τα μέλη επαγγελματικού συλλόγου ασκούν τις δραστηριότητές τους, αλλά και σε άλλη αγορά στην οποία ο εν λόγω σύλλογος ασκεί οικονομική δραστηριότητα.
- 46 Δεύτερον, όταν ένας επαγγελματικός σύλλογος όπως το ΟΤΟC εκδίδει κανονισμό όπως ο επίμαχος, δεν ασκεί τυπικά προνόμια δημόσιας εξουσίας, αλλά αποτελεί μάλλον ρυθμιστικό όργανο ενός επαγγέλματος η άσκηση του οποίου αποτελεί, εξάλλου, οικονομική δραστηριότητα.
- 47 Συγκεκριμένα, αφενός, δεν αμφισβητείται ότι τα διευθυντικά όργανα του ΟΤΟC αποτελούνται αποκλειστικώς από μέλη του. Επιπλέον, οι εθνικές αρχές επ' ουδενί παρεμβαίνουν στον ορισμό των μελών των εν λόγω οργάνων.
- 48 Είναι, εξάλλου, άνευ σημασίας το ότι το ΟΤΟC διέπεται από δημοσίου δικαίου ρύθμιση. Συγκεκριμένα, το άρθρο 101 ΣΛΕΕ, σύμφωνα με το γράμμα του, εφαρμόζεται σε συμφωνίες μεταξύ επιχειρήσεων και σε αποφάσεις ενώσεων επιχειρήσεων. Το νομικό πλαίσιο που διέπει τη σύναψη των εν λόγω συμφωνιών και τη λήψη των σχετικών αποφάσεων, καθώς και ο νομικός χαρακτηρισμός που δίδεται στο πλαίσιο αυτό από τις διάφορες εθνικές έννομες τάξεις δεν επηρεάζουν τη δυνατότητα εφαρμογής των κανόνων ανταγωνισμού της Ένωσης και, ιδίως, του άρθρου 101 ΣΛΕΕ (προαναφερθείσα απόφαση Wouters κ.λπ., σκέψη 66 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 49 Αφετέρου, η ρυθμιστική εξουσία του ΟΤΟC δεν συνοδεύεται από υποχρεώσεις ή κριτήρια που ο σύλλογος αυτός πρέπει να τηρεί κατά την έκδοση πράξεων όπως ο επίδικος κανονισμός. Συναφώς, το άρθρο 3, παράγραφος 1, στοιχεία c και s, του κανονισμού του ΟΤΟC περιορίζεται στην ανάθεση στον εν λόγω σύλλογο καθηκόντων όπως «η ενίσχυση της επαγγελματικής κατάρτισης των μελών του και

η συμβολή σε αυτή, ιδίως διά της οργάνωσης πρωτοβουλιών και προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης, μαθημάτων και διαλέξεων», καθώς και «η δημιουργία, οργάνωση και εκτέλεση, για τα μέλη του, συστημάτων υποχρεωτικής κατάρτισης».

- 50 Οι διατάξεις αυτές αφήνουν, συνεπώς, στο ΟΤΟC ευρύ περιθώριο εκτιμήσεως όσον αφορά τις αρχές, τις προϋποθέσεις και τις λεπτομέρειες εφαρμογής με τις οποίες πρέπει να συνάδει το σύστημα υποχρεωτικής κατάρτισης των εγκεκριμένων λογιστών.
- 51 Ειδικότερα, ο κανονισμός του ΟΤΟC δεν του εξασφαλίζει αποκλειστικό δικαίωμα παροχής υπηρεσιών κατάρτισης προς εγκεκριμένους λογιστές και δεν καθορίζει τις προϋποθέσεις προσβάσεως των οργανισμών κατάρτισης στην αγορά υποχρεωτικής κατάρτισης των εγκεκριμένων λογιστών. Οι σχετικοί με τα ζητήματα αυτά κανόνες περιλαμβάνονται, αντιθέτως, στον επίδικο κανονισμό.
- 52 Είναι αληθές, επιπλέον, ότι ο κανονισμός αυτός εκδόθηκε από το ΟΤΟC χωρίς κρατική παρέμβαση.
- 53 Το γεγονός που επικαλείται το αιτούν δικαστήριο στο πλαίσιο του δευτέρου ερωτήματός του, ότι δηλαδή το ΟΤΟC έχει εκ του νόμου υποχρέωση καθιερώσεως συστήματος υποχρεωτικής κατάρτισης των μελών του, δεν θέτει εν αμφιβόλω τις ως άνω εκτιμήσεις.
- 54 Βεβαίως, όταν ένα κράτος μέλος παραχωρεί κανονιστικές εξουσίες σ' έναν επαγγελματικό φορέα, μεριμνώντας συγχρόνως για τον καθορισμό των κριτηρίων γενικού συμφέροντος και των ουσιωδών αρχών προς τις οποίες οφείλει να συνάδει η ρύθμιση του οικείου επαγγελματικού συλλόγου, καθώς και για τη διατήρηση της εξουσίας του λήψεως αποφάσεων σε τελευταίο βαθμό, οι κανόνες που θεσπίζει η επαγγελματική ένωση διατηρούν τον κρατικό χαρακτήρα και δεν εμπίπτουν στους κανόνες της Συνθήκης που ισχύουν για τις επιχειρήσεις (βλ., συναφώς, προαναφερθείσα απόφαση Wouters κ.λπ., σκέψη 68).
- 55 Ωστόσο, η περίπτωση αυτή δεν συντρέχει στην υπόθεση της κύριας δίκης, όπως προκύπτει από τις σκέψεις 49 έως 52 της παρούσας αποφάσεως.
- 56 Υπό τις περιστάσεις αυτές, οι κανόνες χορηγήσεως διδακτικών μονάδων που έχει θεσπίσει ο επίμαχος στην κύρια δίκη επαγγελματικός σύλλογος καταλογίζονται στον ίδιο αυτό σύλλογο.
- 57 Όσον αφορά τις συνέπειες που μπορεί να έχει στην εφαρμογή του άρθρου 101 ΣΛΕΕ το στοιχείο που επικαλέστηκε η προσφεύγουσα στην κύρια δίκη, ότι δηλαδή το ΟΤΟC δεν έχει κερδοσκοπικό χαρακτήρα, πρέπει να επισημανθεί ότι το στοιχείο αυτό δεν σημαίνει ότι ο φορέας που παρέχει υπηρεσίες στην αγορά δεν πρέπει να θεωρείται ως επιχείρηση, εφόσον με την προσφορά των οικείων υπηρεσιών ανταγωνίζεται άλλους επιχειρηματίες που επιδιώκουν κερδοσκοπικό σκοπό (βλ., συναφώς, αποφάσεις της 10ης Ιανουαρίου 2006, C-222/04, Cassa di Risparmio di Firenze κ.λπ., Συλλογή 2006, σ. I-289, σκέψεις 122 και 123, καθώς και της 1ης Ιουλίου 2008, C-49/07, ΜΟΤΟΕ, Συλλογή 2008, σ. I-4863, σκέψη 27).
- 58 Ακριβώς αυτή η περίπτωση συντρέχει στην υπόθεση της κύριας δίκης. Συγκεκριμένα, από τη δικογραφία που υποβλήθηκε στο Δικαστήριο προκύπτει ότι το ΟΤΟC προτείνει προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης προοριζόμενα για τους εγκεκριμένους λογιστές, ενώ συγχρόνως βρίσκεται σε ανταγωνισμό με άλλους οργανισμούς κατάρτισης οι οποίοι έχουν κερδοσκοπικό χαρακτήρα.
- 59 Κατόπιν των ανωτέρω σκέψεων, στο πρώτο, το δεύτερο και το τρίτο ερώτημα πρέπει να δοθεί η εξής απάντηση:
- Ένας κανονισμός όπως ο επίδικος, που εκδόθηκε από επαγγελματικό σύλλογο όπως το ΟΤΟC, πρέπει να θεωρείται ως απόφαση ενώσεως επιχειρήσεων, κατά την έννοια του άρθρου 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ.

- Το ότι ένας επαγγελματικός σύλλογος όπως το ΟΤΟC υποχρεούται κατά νόμο να καθιερώνει σύστημα υποχρεωτικής κατάρτισης προοριζόμενο για τα μέλη του δεν συνεπάγεται αποκλεισμό από το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 101 ΣΛΕΕ των κανόνων που έχει θεσπίσει ο εν λόγω επαγγελματικός σύλλογος, εφόσον οι κανόνες αυτοί καταλογίζονται αποκλειστικώς σε αυτόν.
- Το ότι οι εν λόγω κανόνες δεν έχουν άμεση επίδραση στην οικονομική δραστηριότητα των μελών του εν λόγω επαγγελματικού συλλόγου δεν θίγει την εφαρμογή του άρθρου 101 ΣΛΕΕ, εφόσον η παράβαση που προσάπτεται στον οικείο σύλλογο αφορά αγορά στην οποία αυτός ασκεί οικονομική δραστηριότητα.

Επί του τετάρτου ερωτήματος

- 60 Με το τέταρτο ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ερωτά κατ' ουσίαν αν το δίκαιο ανταγωνισμού της Ένωσης δεν επιτρέπει σε επαγγελματικό σύλλογο να επιβάλλει στα μέλη του την υποχρέωση να παρακολουθούν κατάρτιση παρεχόμενη αποκλειστικώς από εκείνον υπό συνθήκες όπως αυτές της υποθέσεως της κύριας δίκης.
- 61 Η Πορτογαλική Κυβέρνηση επισημαίνει ότι η παράβαση του άρθρου 101 ΣΛΕΕ που διαπιστώθηκε με την προσβαλλόμενη απόφαση και αποτελεί αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης δεν συνοψίζεται στο γεγονός της επιβολής στα μέλη του ΟΤΟC της υποχρέωσης να παρακολουθούν την παρεχόμενη από αυτό κατάρτιση.
- 62 Συναφώς, από η δικογραφία που υποβλήθηκε στο Δικαστήριο και, ειδικότερα, από την προσβαλλόμενη απόφαση καθώς και από εκείνη του tribunal do comércio de Lisboa προκύπτει, όπως εξάλλου επιβεβαίωσαν το ΟΤΟC και η Πορτογαλική Κυβέρνηση κατά την ενώπιον του Δικαστηρίου επ' ακροατηρίου συζήτηση, ότι η παράβαση του άρθρου 101 ΣΛΕΕ που προσάπτεται στο ΟΤΟC συνίσταται στην έκδοση του επίδικου κανονισμού, βάσει του οποίου η αγορά υποχρεωτικής κατάρτισης των εγκεκριμένων λογιστών ήταν, κατ' ουσίαν, τεχνηέντως κατακερματισμένη, κατά το μέτρο που το ένα τρίτο της προοριζόταν για το ίδιο το ΟΤΟC, στο δε λοιπό τμήμα της αγοράς επιβάλλονταν όροι εισάγοντες δυσμενείς διακρίσεις, εις βάρος των ανταγωνιστών αυτού του επαγγελματικού συλλόγου.
- 63 Δυνάμει του άρθρου 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, είναι ασυμβίβαστες με την εσωτερική αγορά και απαγορεύονται όλες οι αποφάσεις ενώσεων επιχειρήσεων που δύνανται να επηρεάσουν το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών και που έχουν ως αντικείμενο ή ως αποτέλεσμα την παρεμπόδιση, τον περιορισμό ή τη νόθευση του ανταγωνισμού εντός της εσωτερικής αγοράς.
- 64 Πρέπει, συνεπώς, να εξεταστεί αν οι προϋποθέσεις αυτές πληρούνται στην υπόθεση της κύριας δίκης.
- 65 Συναφώς, κατά πάγια νομολογία, για να μπορεί μια απόφαση, συμφωνία ή πρακτική να επηρεάσει το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών, πρέπει, βάσει ενός συνόλου νομικών ή πραγματικών στοιχείων, να πιθανολογείται επαρκώς ότι η οικεία απόφαση, συμφωνία ή πρακτική μπορεί να ασκήσει επιρροή, άμεση ή έμμεση, πραγματική ή δυνητική, στο εμπόριο μεταξύ κρατών μελών, τούτο δε κατά τρόπο δυνάμενο να εμποδίσει την υλοποίηση της ενιαίας αγοράς μεταξύ κρατών μελών. Επιπλέον, η επιρροή αυτή πρέπει να μην είναι ασήμαντη (βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση της 23ης Νοεμβρίου 2006, C-238/05, *Asnef-Equifax* και *Administración del Estado*, Συλλογή 2006, σ. I-11125, σκέψη 34 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 66 Το γεγονός ότι η εφαρμογή ενός κανονισμού όπως ο επίδικος εκτείνεται στο σύνολο του εδάφους του οικείου κράτους μέλους συνεπάγεται ότι ο εν λόγω κανονισμός μπορεί να επηρεάσει το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών, κατά την έννοια του άρθρου 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ (βλ. κατ' αναλογία, μεταξύ άλλων, απόφαση της 5ης Δεκεμβρίου 2006, C-94/04 και C-202/04, *Cipolla* κ.λπ., Συλλογή 2006, σ. I-11421, σκέψη 45 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

- 67 Οι όροι προσβάσεως στην αγορά υποχρεωτικής κατάρτισεως των εγκεκριμένων λογιστών τους οποίους επιβάλλει ο επίδικος κανονισμός φαίνεται ότι, λαμβανομένων υπόψη των εκτιμήσεων που περιλαμβάνονται στις σκέψεις 73 έως 92 της παρούσας αποφάσεως, δεν είναι ασήμαντοι για την επιλογή των εγκατεστημένων στα άλλα κράτη μέλη επιχειρήσεων, πλην της Πορτογαλικής Δημοκρατίας, να ασκήσουν ή όχι τις δραστηριότητές τους εντός του τελευταίου αυτού κράτους μέλους.
- 68 Όσον αφορά το ζήτημα αν ένας κανονισμός όπως ο επίδικος έχει ως σκοπό ή ως αποτέλεσμα την παρακώλυση, τον περιορισμό ή τη νόθευση του ανταγωνισμού εντός της εσωτερικής αγοράς, πρέπει να τονιστεί, όπως προκύπτει από την απόφαση περί παραπομπής, ότι ο κανονισμός αυτός σκοπεί στην εξασφάλιση της ποιότητας των υπηρεσιών που παρέχουν οι εγκεκριμένοι λογιστές διά της καθιερώσεως συστήματος υποχρεωτικής κατάρτισεως.
- 69 Ως εκ τούτου, αν γίνει δεκτό ότι ο εν λόγω κανονισμός δεν έχει ως σκοπό την παρακώλυση, τον περιορισμό ή τη νόθευση του ανταγωνισμού, πρέπει να εξεταστούν τα αποτελέσματά του στον ανταγωνισμό εντός της εσωτερικής αγοράς.
- 70 Κατά πάγια νομολογία, κατά την εκτίμηση των αποτελεσμάτων των συμφωνιών υπό το πρίσμα του άρθρου 101 ΣΛΕΕ πρέπει να συνεκτιμώνται το συγκεκριμένο πλαίσιο εντός του οποίου εντάσσονται, ιδίως δε το οικονομικό και νομικό πλαίσιο εντός του οποίου αναπτύσσονται τις δραστηριότητές τους οι οικείες επιχειρήσεις, η φύση των επηρεαζόμενων προϊόντων ή υπηρεσιών, καθώς και οι πραγματικές συνθήκες λειτουργίας και διαρθρώσεως της εν λόγω αγοράς ή των εν λόγω αγορών (βλ. προαναφερθείσα απόφαση *Asnef-Equifax* και *Administración del Estado*, σκέψη 49).
- 71 Το άρθρο 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ δεν περιορίζει την εκτίμηση αυτή μόνο στα επελθόντα αποτελέσματα, καθόσον, στο πλαίσιο αυτής, πρέπει επίσης να λαμβάνονται υπόψη και τα δυνητικά αποτελέσματα της οικείας αποφάσεως στον ανταγωνισμό εντός της εσωτερικής αγοράς (προαναφερθείσα απόφαση *Asnef-Equifax* και *Administración del Estado*, σκέψη 50 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 72 Καίτοι εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εξετάσει αν ο επίδικος κανονισμός επιφέρει ή ενδέχεται να επιφέρει βλαπτικά αποτελέσματα για τον ανταγωνισμό εντός της εσωτερικής αγοράς, το Δικαστήριο πρέπει να του παράσχει τα σχετικά ερμηνευτικά στοιχεία του δικαίου της Ένωσης που θα του παράσχουν τη δυνατότητα να αποφανθεί (βλ., συναφώς, απόφαση της 13ης Οκτωβρίου 2011, *C-439/09, Pierre Fabre Dermo-Cosmétique*, Συλλογή 2011, σ. I-9419, σκέψη 42).
- 73 Συναφώς, το αιτούν δικαστήριο οφείλει, πρώτον, να λάβει υπόψη τη δομή της αγοράς υποχρεωτικής κατάρτισεως εγκεκριμένων λογιστών, όπως απορρέει από τον εν λόγω κανονισμό.
- 74 Στο πλαίσιο αυτό, πρέπει να τονιστεί ότι ο εν λόγω κανονισμός προέβλεψε δύο είδη κατάρτισεων, την καλούμενη «θεσμική» και την καλούμενη «επαγγελματική» κατάρτιση, οι οποίες διαφοροποιούνται ανάλογα με το αντικείμενό τους, τους οργανισμούς που εξουσιοδοτούνται να τις παράσχουν και τη διάρκεια των προγραμμάτων κατάρτισεως που μπορούν να παρασχεθούν.
- 75 Όσον αφορά, πρώτον, το αντικείμενο της θεσμικής κατάρτισεως, όπως ορίζεται στο άρθρο 3, παράγραφος 2, του επίδικου κανονισμού, πρέπει να σημειωθεί ότι συνίσταται στην ευαισθητοποίηση των εγκεκριμένων λογιστών τόσο σε ζητήματα επαγγελματικής ηθικής και δεοντολογίας όσο και σε «νομοθετικές πρωτοβουλίες και τροποποιήσεις». Δεν αποκλείεται οι κρίσιμες νομοθετικές εξελίξεις να αποτελούν επίσης αντικείμενο επαγγελματικής κατάρτισεως, η οποία συνίσταται, σύμφωνα με την παράγραφο 3 του εν λόγω άρθρου 3, σε «συνεδρίες μελέτης και εμβαθύνσεως σε σχετικά με το επάγγελμα θέματα». Επιπλέον, σύμφωνα με το άρθρο 15, παράγραφος 1, του κανονισμού αυτού, κάθε πρόγραμμα κατάρτισεως, τόσο θεσμικής όσο και επαγγελματικής –υπό την προϋπόθεση ότι παρέχεται από το ΟΤΟΚ ή έχει εγκριθεί από αυτό–, δίδει δικαίωμα σε 1,5 διδακτική μονάδα ανά ώρα.

- 76 Τα στοιχεία αυτά είναι ικανά να αποδείξουν ότι τα δύο αυτά είδη καταρτίσεως θα μπορούσαν να θεωρηθούν, τουλάχιστον εν μέρει, εναλλάξιμα, στοιχείο που οφείλει να εξακριβώσει το αιτούν δικαστήριο.
- 77 Στην περίπτωση αυτή, η διάκριση μεταξύ θεσμικής και επαγγελματικής καταρτίσεως την οποία επιχειρεί ο επίδικος κανονισμός με γνώμονα το αντικείμενό τους δεν δικαιολογείται. Συναφώς, πρέπει να υπομνησθεί ότι, όπως προκύπτει από το σημείο 7 της ανακοινώσεως της Επιτροπής όσον αφορά τον ορισμό της σχετικής αγοράς για τους σκοπούς του κοινοτικού δικαίου ανταγωνισμού (ΕΕ 1997, C 372, σ. 5), η αγορά προϊόντων που πρέπει να ληφθεί υπόψη περιλαμβάνει όλα τα προϊόντα ή και τις υπηρεσίες που είναι δυνατόν να εναλλάσσονται ή να υποκαθίστανται αμοιβαία από τον καταναλωτή, λόγω των χαρακτηριστικών τους, της τιμής τους και της χρήσεως για την οποία προορίζονται.
- 78 Η κατάτμηση της αγοράς της υποχρεωτικής καταρτίσεως των εγκεκριμένων λογιστών, όπως απορρέει από τον επίδικο κανονισμό, προκύπτει, δεύτερον, από τον καθορισμό των οργανισμών που είναι εξουσιοδοτημένοι να παρέχουν καθένα από τα δύο αυτά είδη καταρτίσεως. Συναφώς, από το άρθρο 5, παράγραφος 2, του κανονισμού αυτού προκύπτει ότι η θεσμική κατάρτιση μπορεί να παρέχεται μόνον από το ΟΤΟC. Επιπλέον, από τις 35 διδακτικές μονάδες που κατά μέσο όρο οφείλουν να συγκεντρώνουν ετησίως οι εγκεκριμένοι λογιστές κατά τα δύο τελευταία έτη, σύμφωνα με το άρθρο 4, παράγραφος 1, στοιχείο e, του κανονισμού περί του ελέγχου ποιότητας, οι 12 μονάδες πρέπει οπωσδήποτε να αποκτώνται στο πλαίσιο της θεσμικής καταρτίσεως, όπως προκύπτει από το άρθρο 15, παράγραφος 2, του επίδικου κανονισμού.
- 79 Εντέυθεν προκύπτει ότι ο τελευταίος αυτός κανονισμός αναγνωρίζει υπέρ του ΟΤΟC ένα καθόλου ασήμαντο μέρος της αγοράς υποχρεωτικής καταρτίσεως των εγκεκριμένων λογιστών.
- 80 Τρίτον, τα δύο αυτά είδη καταρτίσεως διαφοροποιούνται μεταξύ τους ανάλογα με τη διάρκεια των αντίστοιχων προγραμμάτων που μπορούν να παρασχεθούν στο πλαίσιό τους. Συγκεκριμένα, το άρθρο 3, παράγραφοι 2 και 3, του κανονισμού αυτού προβλέπει ότι η θεσμική κατάρτιση είναι μέγιστης διάρκειας δεκαέξι ωρών, ενώ η διάρκεια της επαγγελματικής καταρτίσεως πρέπει να υπερβαίνει τις δεκαέξι ώρες.
- 81 Η διαφοροποίηση αυτή μπορεί να έχει ως συνέπεια, στοιχείο που πρέπει να εξακριβώσει το αιτούν δικαστήριο, τη δημιουργία εμποδίων για τους άλλους οργανισμούς καταρτίσεως, πλην του ΟΤΟC, που επιθυμούν να παράσχουν προγράμματα καταρτίσεως βραχείας διάρκειας.
- 82 Ο κανόνας αυτός, συνεπώς, συνεπάγεται στρεβλώσεις του ανταγωνισμού στην αγορά υποχρεωτικής καταρτίσεως των εγκεκριμένων λογιστών, θίγοντας τους συνήθεις όρους προσφοράς και ζήτησης.
- 83 Τέταρτον, ενώ ο επίδικος κανονισμός επιβάλλει στους εγκεκριμένους λογιστές την υποχρέωση συγκεντρώσεως οπωσδήποτε 12 μονάδων θεσμικής καταρτίσεως ετησίως, δεν προβλέπεται καμία ανάλογη υποχρέωση όσον αφορά την επαγγελματική κατάρτιση. Ως εκ τούτου, όπως υποστηρίζει η Πορτογαλική Κυβέρνηση, οι εγκεκριμένοι λογιστές μπορούν να επιλέξουν να αποκτήσουν τις 23 υπολειπόμενες μονάδες είτε στο πλαίσιο της επαγγελματικής καταρτίσεως είτε στο πλαίσιο της θεσμικής καταρτίσεως. Το στοιχείο αυτό δύναται επίσης να εξασφαλίσει ανταγωνιστικό προνόμιο στα προγράμματα καταρτίσεως που προσφέρει το ΟΤΟC στο πλαίσιο της θεσμικής καταρτίσεως, λαμβανομένης υπόψη, μεταξύ άλλων, της βραχύτερης διάρκειάς τους, όπως επισημάνθηκε στις σκέψεις 80 και 81 της παρούσας αποφάσεως, στοιχείο που οφείλει να εξακριβώσει το αιτούν δικαστήριο.
- 84 Το αιτούν δικαστήριο οφείλει, δεύτερον, να εξετάσει τους όρους προσβάσεως στην επίμαχη αγορά των άλλων οργανισμών, πλην του ΟΤΟC.

- 85 Πρέπει να τονιστεί, επ' αυτού, ότι οι οργανισμοί κατάρτισης, εξαιρουμένων των ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης και των οργανισμών που εξουσιοδοτούνται από τον νόμο να παρέχουν προγράμματα κατάρτισης, οσάκις επιθυμούν να παράσχουν προγράμματα τα οποία δίδουν δικαίωμα σε διδακτικές μονάδες, πρέπει να έχουν προηγουμένως εγγραφεί στο ΟΤΟΚ. Στη διεύθυνση του ΟΤΟΚ απόκειται να δεχθεί ή να απορρίψει μια αίτηση εγγραφής, όπως προκύπτει από το άρθρο 9 του επίδικου κανονισμού.
- 86 Επιπλέον, αν οι οργανισμοί αυτοί επιθυμούν τα προγράμματα κατάρτισης που σκοπεύουν να οργανώσουν να δίδουν δικαίωμα σε διδακτικές μονάδες, οφείλουν, βάσει του άρθρου 12 του κανονισμού αυτού, να υποβάλουν, για κάθε πρόγραμμα, αίτηση εγκρίσεως ενώπιον του ΟΤΟΚ. Η αίτηση αυτή πρέπει να υποβάλλεται τουλάχιστον τρία έτη πριν την έναρξη του οικείου προγράμματος και να περιλαμβάνει ορισμένο αριθμό πληροφοριών, όπως η τιμή και οι λεπτομέρειες διεξαγωγής του οικείου προγράμματος. Ο αιτών πρέπει επίσης να καταβάλει αντίτιμο για κάθε σχεδιαζόμενο πρόγραμμα, το οποίο περιέρχεται στο ΟΤΟΚ. Η απόφαση περί εγκρίσεως ή απορρίψεως λαμβάνεται από τη διεύθυνση του εν λόγω επαγγελματικού συλλόγου.
- 87 Είναι αληθές, εξάλλου, ότι, αφενός, το ΟΤΟΚ παρέχει επίσης προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης σε ανταγωνισμό με άλλους οργανισμούς κατάρτισης και ότι, αφετέρου, η επαγγελματική κατάρτιση την οποία παρέχει το ΟΤΟΚ δεν υπόκειται σε καμία διαδικασία εγκρίσεως.
- 88 Ένα σύστημα μη νοθευμένου ανταγωνισμού, όπως το προβλεπόμενο από τη Συνθήκη, μπορεί να εξασφαλισθεί μόνον εφόσον εξασφαλίζονται ίσες ευκαιρίες μεταξύ των διαφόρων επιχειρηματιών (προαναφερθείσα απόφαση ΜΟΤΟΕ, σκέψη 51).
- 89 Τα στοιχεία που επισημάνθηκαν στις σκέψεις 85 έως 87 της παρούσας αποφάσεως έχουν ως δυνητική συνέπεια να μην εξασφαλίζει ο επίδικος κανονισμός ίσες ευκαιρίες μεταξύ διαφόρων επιχειρηματιών.
- 90 Πράγματι, πρώτον, οι προϋποθέσεις που πρέπει να πληρούν οι οργανισμοί κατάρτισης προκειμένου, αφενός, αυτοί να μπορούν να εγγραφούν στο ΟΤΟΚ και, αφετέρου, να μπορεί να εγκριθεί ένα πρόγραμμα επαγγελματικής κατάρτισης διατυπώνονται στα άρθρα 8 και 12 του επίδικου κανονισμού, αντιστοίχως, με κάποια αοριστία.
- 91 Η ρύθμιση αυτή, που απονέμει σε νομικό πρόσωπο όπως το ΟΤΟΚ την εξουσία μονομερούς αποφάνσεως επί αιτήσεων εγγραφής ή εγκρίσεως υποβαλλόμενων με σκοπό την οργάνωση προγραμμάτων κατάρτισης, χωρίς η εξουσία αυτή να συνοδεύεται, μέσω της ρυθμίσεως αυτής, από όρια, υποχρεώσεις ή έλεγχο, θα μπορούσε να οδηγήσει το επιφορτισμένο με την εξουσία αυτή νομικό πρόσωπο σε νόθευση του ανταγωνισμού, ευνοώντας τα προγράμματα κατάρτισης που το ίδιο οργανώνει (βλ., κατ' αναλογία, προαναφερθείσα απόφαση ΜΟΤΟΕ, σκέψη 52).
- 92 Δεύτερον, ο τρόπος με τον οποίο ο επίδικος κανονισμός οργανώνει τη διαδικασία εγκρίσεως είναι ικανός να περιορίσει την παροχή προγραμμάτων κατάρτισης από άλλους οργανισμούς πλην του ΟΤΟΚ. Συγκεκριμένα, το γεγονός ότι απαιτείται προηγούμενη έγκριση κάθε σχεδιαζόμενου προγράμματος κατάρτισης και μάλιστα τρεις μήνες πριν από την έναρξή του μπορεί να λειτουργήσει εις βάρος των ανταγωνιστών του ΟΤΟΚ, στο μέτρο που η διαδικασία αυτή εμποδίζει την εκ μέρους τους άμεση παροχή επίκαιρων προγραμμάτων κατάρτισης τα οποία θα δίδουν δικαίωμα σε διδακτικές μονάδες, ενώ συγχρόνως τους επιβάλλει την υποχρέωση να γνωστοποιούν συστηματικώς λεπτομερείς πληροφορίες όσον αφορά το σχεδιαζόμενο πρόγραμμα.
- 93 Επιβάλλεται, ωστόσο, να τονιστεί ότι όλες οι αποφάσεις ενώσεως επιχειρήσεων που περιορίζουν την ελευθερία δράσεως των μερών ή ενός από τα μέρη δεν εμπίπτουν οπωσδήποτε στην απαγόρευση του άρθρου 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ. Συγκεκριμένα, για την εφαρμογή της διατάξεως αυτής σε συγκεκριμένη περίπτωση, πρέπει καταρχάς να ληφθούν υπόψη το γενικό πλαίσιο στο οποίο ελήφθη η απόφαση περί ενώσεως των εν λόγω επιχειρήσεων ή στο οποίο αναπτύσσει τα αποτελέσματά της, και ιδίως οι επιδιωκόμενοι σκοποί (βλ., συναφώς, προαναφερθείσα απόφαση Wouters κ.λπ., σκέψη 97).

- 94 Εν προκειμένω, από την απόφαση περί παραπομπής προκύπτει, όπως επισημάνθηκε στη σκέψη 68 της παρούσας αποφάσεως, ότι σκοπός του κανονισμού αυτού είναι να εξασφαλίσει την ποιότητα των υπηρεσιών που παρέχουν οι εγκεκριμένοι λογιστές.
- 95 Στο μέτρο που καθιερώνει σύστημα υποχρεωτικής καταρτίσεως των εγκεκριμένων λογιστών, το οποίο δύναται να εξασφαλίσει την αναγκαία εγγύηση βελτιωμένης και συνεχούς επαγγελματικής καταρτίσεως, συμβάλλοντας με τον τρόπο αυτό στη χρηστή διοίκηση στον τομέα της λογιστικής των επιχειρήσεων και της φορολογίας, ο κανονισμός αυτός συμβάλλει πράγματι στην εκπλήρωση του εν λόγω σκοπού.
- 96 Πρέπει, ακολούθως, να εξεταστεί αν τα περιοριστικά αποτελέσματα που απορρέουν από τον επίδικο κανονισμό μπορούσαν ευλόγως να θεωρηθούν αναγκαία για την εξασφάλιση της ποιότητας των υπηρεσιών των εγκεκριμένων λογιστών και αν τα αποτελέσματα αυτά βαίνουν πέραν του αναγκαίου για την εκπλήρωση του σκοπού αυτού μέτρου (βλ., συναφώς, προαναφερθείσα απόφαση *Wouters* κ.λπ., σκέψεις 97, 107 και 109).
- 97 Πρέπει να τονιστεί, συναφώς, ότι τα περιοριστικά αποτελέσματα του ανταγωνισμού που δυνητικώς απορρέουν από τον εν λόγω κανονισμό συνίστανται, κατ' ουσίαν, όπως προκύπτει από τις περιλαμβανόμενες στις σκέψεις 73 έως 92 της παρούσας αποφάσεως εκτιμήσεις, στην κατάργηση του ανταγωνισμού σε σημαντικό τμήμα της σχετικής αγοράς και στον καθορισμό όρων οι οποίοι εισάγουν δυσμενείς διακρίσεις στο λοιπό τμήμα της αγοράς αυτής.
- 98 Η κατάργηση του ανταγωνισμού στον τομέα των προγραμμάτων καταρτίσεως διάρκειας μικρότερης των δεκαέξι ωρών επ' ουδενί μπορεί να θεωρηθεί αναγκαία για την εξασφάλιση της ποιότητας των υπηρεσιών των εγκεκριμένων λογιστών.
- 99 Ομοίως, όσον αφορά τους όρους προσβάσεως στην αγορά υποχρεωτικής καταρτίσεως των εγκεκριμένων λογιστών, ο σκοπός εξασφάλισης της ποιότητας των υπηρεσιών των εν λόγω προσώπων είναι δυνατόν να θιγεί από την καθιέρωση συστήματος ελέγχου οργανωμένου βάσει κριτηρίων τα οποία είναι σαφώς καθορισμένα και διαφανή, δεν εισάγουν δυσμενείς διακρίσεις, μπορούν να ελεγχθούν και είναι ικανά να εξασφαλίσουν στους οργανισμούς καταρτίσεως ίσους όρους προσβάσεως στη σχετική αγορά.
- 100 Εντεύθεν προκύπτει ότι οι περιορισμοί αυτοί βαίνουν πέραν του αναγκαίου μέτρου για την εξασφάλιση της ποιότητας των υπηρεσιών των εγκεκριμένων λογιστών.
- 101 Ο προσφεύγων της κύριας δίκης υποστηρίζει ότι ο επίδικος κανονισμός καλύπτεται, εν πάση περιπτώσει, από την απαλλαγή του άρθρου 101, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ ή εμπίπτει στο άρθρο 106, παράγραφος 2, ΣΛΕΕ.
- 102 Υπενθυμίζεται, συναφώς, ότι η δυνατότητα απαλλαγής που προβλέπει το άρθρο 101, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ υπόκειται σε τέσσερις σωρευτικώς συντρέχουσες προϋποθέσεις τις οποίες θέτει η ίδια αυτή διάταξη. Πρώτον, η οικεία συμφωνία πρέπει να συμβάλλει στη βελτίωση της παραγωγής ή της διανομής των επίμαχων προϊόντων ή υπηρεσιών ή στην προώθηση της τεχνικής ή οικονομικής προόδου, δεύτερον, πρέπει να εξασφαλίζει συγχρόνως στους καταναλωτές δίκαιο τμήμα από το εντεύθεν όφελος, τρίτον, να μην επιβάλλει στις ενδιαφερόμενες επιχειρήσεις μη αναγκαίους περιορισμούς και, τέταρτον, να μην τους παρέχει τη δυνατότητα καταργήσεως του ανταγωνισμού επί σημαντικού τμήματος των σχετικών προϊόντων ή υπηρεσιών (βλ., συναφώς, προαναφερθείσα απόφαση *Asnef-Equifax* και *Administración del Estado*, σκέψη 65).
- 103 Στο μέτρο που, πρώτον, ο επίδικος κανονισμός δύναται να παράσχει στο ΟΤΟC τη δυνατότητα να καταργήσει τον ανταγωνισμό σε σημαντικό τμήμα των υπηρεσιών καταρτίσεως που προορίζονται για τους εγκεκριμένους λογιστές, όπως διαπιστώθηκε στη σκέψη 97 της παρούσας αποφάσεως, και που,

δεύτερον, για τους λόγους που προβλήθηκαν στις σκέψεις 98 έως 100 της παρούσας αποφάσεως, οι επιβαλλόμενοι από τον κανονισμό αυτό περιορισμοί δεν μπορούν να θεωρηθούν ως απαραίτητοι, το άρθρο 101, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ δεν έχει εφαρμογή σε περιπτώσεις όπως αυτή της κύριας δίκης.

- 104 Όσον αφορά την επίκληση του άρθρου 106, παράγραφος 2, ΣΛΕΕ, υπενθυμίζεται ότι η διάταξη αυτή προβλέπει ότι οι επιχειρήσεις που είναι επιφορτισμένες με τη διαχείριση υπηρεσιών γενικού οικονομικού συμφέροντος υπόκεινται στους κανόνες ανταγωνισμού, κατά το μέτρο που η εφαρμογή των κανόνων αυτών δεν εμποδίζει νομικά ή πραγματικά την εκπλήρωση της αποστολής που τους έχει ανατεθεί.
- 105 Διαπιστώνεται, συναφώς, ότι δεν απορρέει ούτε από τα στοιχεία της δικογραφίας που υπέβαλε το εθνικό δικαστήριο ούτε από τις παρατηρήσεις που κατατέθηκαν ενώπιον του Δικαστηρίου ότι η υποχρεωτική κατάρτιση των εγκεκριμένων λογιστών παρουσιάζει γενικό οικονομικό συμφέρον με ειδικά χαρακτηριστικά σε σχέση με εκείνα άλλων δραστηριοτήτων της οικονομικής ζωής και ότι, ακόμη και αν γινόταν δεκτό ότι συντρέχει η περίπτωση αυτή, η εφαρμογή των κανόνων της Συνθήκης και, ειδικότερα, των κανόνων στον τομέα του ανταγωνισμού είναι ικανή να υποσκάψει την εκπλήρωση της αποστολής αυτής (βλ., κατ' αναλογία, απόφαση της 10ης Δεκεμβρίου 1991, C-179/90, *Merci convenzionali porto di Genova*, Συλλογή 1991, σ. I-5889, σκέψη 27).
- 106 Εν πάση περιπτώσει, οι επιχειρήσεις που εμπίπτουν στο άρθρο 106, παράγραφος 2, ΣΛΕΕ δεν μπορούν να επικαλεστούν το άρθρο 101 ΣΛΕΕ, παρά μόνον αν οι περιορισμοί του ανταγωνισμού, ακόμη και ο πλήρης αποκλεισμός του, είναι αναγκαίοι για την εξασφάλιση της εκπλήρωσεως της ειδικής αποστολής που τους έχει ανατεθεί (βλ., συναφώς, αποφάσεις της 25ης Ιουνίου 1998, C-203/96, *Dusseldorp κ.λπ.*, Συλλογή 1998, σ. I-4075, σκέψη 65, της 19ης Μαΐου 1993, C-320/91, *Corbeau*, Συλλογή 1993, σ. I-2533, σκέψη 14, καθώς και της 27ης Απριλίου 1994, C-393/92, *Commune d'Almelo κ.λπ.*, Συλλογή 1994, σ. I-1477, σκέψη 46).
- 107 Για τους λόγους που παρατέθηκαν στις σκέψεις 98 έως 100 της παρούσας αποφάσεως, οι περιορισμοί του ανταγωνισμού που επιβάλλει ο επίδικος κανονισμός βαίνουν πέραν του αναγκαίου μέτρου για την εξασφάλιση της εκπλήρωσεως της ειδικής αποστολής που έχει ανατεθεί στο ΟΤΟΚ, λαμβανομένου υπόψη ότι το άρθρο 106, παράγραφος 2, ΣΛΕΕ δεν έχει εφαρμογή.
- 108 Κατόπιν του συνόλου των ανωτέρω σκέψεων, πρέπει να δοθεί στο τέταρτο ερώτημα η απάντηση ότι ένας κανονισμός που καθιερώνει σύστημα υποχρεωτικής καταρτίσεως των εγκεκριμένων λογιστών προς εξασφάλιση της ποιότητας των υπηρεσιών που αυτοί παρέχουν, όπως είναι ο επίδικος κανονισμός που εκδόθηκε από επαγγελματικό σύλλογο όπως το ΟΤΟΚ, συνιστά περιορισμό του ανταγωνισμού απαγορευόμενο από το άρθρο 101 ΣΛΕΕ, εφόσον, στοιχείο που πρέπει να εξακριβώσει το αιτούν δικαστήριο, καταργεί τον ανταγωνισμό σε σημαντικό τμήμα της σχετικής αγοράς προς όφελος του εν λόγω επαγγελματικού συλλόγου και επιβάλλει στο λοιπό τμήμα της αγοράς όρους εισάγοντες δυσμενείς διακρίσεις εις βάρος των ανταγωνιστών του οικείου επαγγελματικού συλλόγου.

Επί των δικαστικών εξόδων

- 109 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (δεύτερο τμήμα) αποφαινεται:

- 1) Ένας κανονισμός όπως ο σχετικός με την απόκτηση διδακτικών μονάδων (Regulamento da Formação de Créditos), που εκδόθηκε από επαγγελματικό σύλλογο όπως το Ordem dos Técnicos Oficiais de Contas (Σώμα εγκεκριμένων λογιστών), πρέπει να θεωρείται ως απόφαση ενώσεως επιχειρήσεων, κατά την έννοια του άρθρου 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ.

Το ότι ένας επαγγελματικός σύλλογος όπως το Ordem dos Técnicos Oficiais de Contas υποχρεούται κατά νόμο να καθιερώνει σύστημα υποχρεωτικής κατάρτισης προοριζόμενο για τα μέλη του δεν συνεπάγεται αποκλεισμό από το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 101 ΣΛΕΕ των κανόνων που έχει θεσπίσει ο οικείος σύλλογος, εφόσον οι κανόνες αυτοί καταλογίζονται αποκλειστικώς σε αυτόν.

Το ότι οι εν λόγω κανόνες δεν έχουν άμεση επίδραση στην οικονομική δραστηριότητα των μελών του εν λόγω επαγγελματικού συλλόγου δεν θίγει την εφαρμογή του άρθρου 101 ΣΛΕΕ, εφόσον η παράβαση που προσάπτεται στον ίδιο αυτό επαγγελματικό σύλλογο αφορά αγορά στην οποία αυτός ασκεί οικονομική δραστηριότητα.

- 2) Ένας κανονισμός που καθιερώνει σύστημα υποχρεωτικής κατάρτισης των εγκεκριμένων λογιστών προς εξασφάλιση της ποιότητας των υπηρεσιών που αυτοί παρέχουν, όπως είναι ο σχετικός με την απόκτηση διδακτικών μονάδων κανονισμός που εκδόθηκε από επαγγελματικό σύλλογο όπως το Ordem dos Técnicos Oficiais de Contas, συνιστά περιορισμό του ανταγωνισμού απαγορευόμενο από το άρθρο 101 ΣΛΕΕ, εφόσον, στοιχείο που πρέπει να εξακριβώσει το αιτούν δικαστήριο, καταργεί τον ανταγωνισμό σε σημαντικό τμήμα της σχετικής αγοράς προς όφελος του εν λόγω επαγγελματικού συλλόγου και επιβάλλει στο λοιπό τμήμα της αγοράς όρους εισάγοντες δυσμενείς διακρίσεις εις βάρος των ανταγωνιστών του οικείου επαγγελματικού συλλόγου.

(υπογραφές)